

ORTAOYUNU İLE KORE MASKE OYUNUNUN MUKAYESE ÇALIŞMASI

Eunkyung OH

1. Giriş

Tiyatro bir halkın gelenek, görenek, âdetlerle birlikte duygusunu yansıtan bir sanattır. Fakat dünyadaki batılılaşma hareketiyle birlikte milletlerin özel tiyatroları yok olmaya veya unutulmaya başlamıştır. Bu nedenle tiyatro deyince batılılar tarafından geliştirilen şekil, yani Eski Yunan dramı aklımıza gelir. Eskiden beri geleneklerimize göre devam edilen bize özgü tiyatrolarımız ise, "geleneksel tiyatro" olarak ayrılmıştır. Ancak bu geleneksel tiyatro çok az kişi tarafından devam ettirilmektedir ve devlet tarafından korunma tedbiri alınmadığı takdirde, geleceği tehlikeydedir. Batılılaşma ne kadar kaçınılmaz olsa da gelenekler ve sanatlar korunarak olmalıdır.

Bu nedenle bir Türkolog olarak Türkiye'ye özgü bir sanat olan özellikle halkın yaşamını yansıtan geleneksel Türk tiyatrosunu incelemek istedim. Ayrıca Orta Asya kökenli olan iki ülke, Türkiye ve Kore'nin diğer alanlarda gördüğümüz gibi tiyatrodaki benzerlikler içinde olacağını düşündüm ve bu çalışmayla ortak noktayı bulmayı çalıştım.

Bu çalışmada, halk tiyatrosu geleneğinde en çok benzerlik bulunan ortaoyunu ile Kore maske oyununu mukayese ettim. Mukayese ederken de birinci bölümde Kore maske oyununun ne olduğunu tanıtmak amacıyla kısaca anlattım, ama amacım Kore maske oyunu hakkında genel bilgi vermek olduğu için detaylarına ve türlerine girmekten kaçındım. İkinci bölümde ise, Kore maske oyunu ile Türk ortaoyununun benzerlikleri ve ortak noktalarını bulmaya çalıştım. Ortaoyunu herkesce bilindiğinden tekrar anlatmaya gerek duymadım.

İster Kore maske oyunu olsun, ister Türkiye ortaoyunu olsun Eski Yunan tiyatrosunun dram anlayışıyla baktığımız zaman tiyatro olarak belki eksik olabilir. Ama tiyatro bir yandan dram, öte yandan oyunculuk gibi seyirlik yönleriyle önemlidir. Ayrıca dram yanının yokluğu karşısında oyunculuk gibi seyirlik yanına döndüğümüz zaman geleneksel Türk tiyatrosu ve Kore geleneksel tiyatrosu başlığı altında inceleyeceğimiz bu yüzün özgün tiyatro niteliği gösterdiğini görmemiz mümkündür.

2. KORE MASKE OYUNU

Kore'deki maske ve maske oyununun başlangıcını tarih öncesine kadar götürmemiz mümkündür. Ancak onunla ilgili ilk yazılı kaynak olarak 9. yüzyılda yazılan 'Samguksa-gi' bulunmaktadır. Maske oyunu, bir veya birkaç kişinin maskeyle yüzünü veya başının tamamını kapadıktan sonra oyundaki şahsı canlandırdığı bir oyundur. Burada canlandırılan şahıslar insan, hayvan veya ilahi varlıklar olabilir.

2.1. Kore maske oyunu neden başladı ve nasıl gelişti?

Kore maske oyununun neden başladığı sorusuna kesin bir yanıt henüz bulunmuş değildir. Çiftçilerin hasat bereketi dilemek için mi yoksa bir eğlence olsun diye mi oynandığı hakkında kesin bir karar vermek zordur. Belki de iki amaç için oynanmıştır. Tarih boyunca maske oyunu şeklini değiştirerek 17. yüzyılda şu andaki 'SANDEDOGAMDIK'ın son dram şeklini bulmuştur.

Maske oyunlarının bazıları, mahalle GUT'u olarak oynanmıştır. Ve bunlar her yılbaşında oynandığı için tören niteliğini taşımıştır. Bu-

na karşı GUT'tan farklı bir şekilde gelişen SANDEDOĞAMGİK türü ise, onlardan daha gelişmiş bir şehir boyutundaki bir oyundur. Sandedogamgik adı ise, Yi Hanedanı zamanında sarayın kötü cinleri kovmak amacıyla yapılan törenleri düzenleyen bir devlet kurumunun himayesinde Sande adlı sahnede oynadığı için verilmiştir. Ancak 1634 yılında SANDEGİK'in resmi devlet töreni şeklinde oynanması yasaklanmıştır. Bu yüzden devlete bağlı çalışan oyuncular, dağıtılıp halkın yardımıyla yaşamını sürdürmüşlerdir. Aynı zamanda SANDEGİK'in halkın eğlencesi olarak yerleşip bir halk oyunu niteliğini taşımaya başlamıştır.

2.2. Kore maske oyunu nasıl oynanıyor?

OYNAMA ZAMANI VE SÜRE: Günümüze kadar devam etmekte olan maske oyunlarının oynandığı zaman bölgelere göre farklıdır. Fakat genellikle ay takvimine göre 8 Nisan, 5 Mayıs Dano ve 15 Ağustos Çusok bayramlarında bir bayram eğlencesi olarak oynanmıştır. Diğer günlerde ise, devletin kutlama günlerinde veya yağmurun yağmasını isteyen bir törende oynanmıştır. Oyunun süresi ise, sınır olmadığı için çoğu, akşam ateş yakarak başladığında ertesi gün sabaha kadar sürmüştür. Ancak duruma göre bazen üç veya dört saat olarak kısaltılmıştır. Bu, maske oyununun sözlü metinle aktarıldığı için sabitleşmiş belli bir kalıp olmamasından kaynaklanır ve dans da aynıdır.

SAHNE: Goro ve Yi Hanedanı zamanında maske oyunu, Sande adlı bir geçici sahnede oynanmıştır. Halk oyunu olarak ise düz bir yer veya dağ eteğinde oynanmıştır. Sol tarafta perde, sağ tarafta çalgı, ortasında sahne, sahnenin alt veya üst kısmında ise, seyirciler oturup oyunu izlemiştir. Işık olarak ateş veya yağ lambası kullanılmıştır. Perde denen yer ise; oyuncuların maske ve kıyafetini değiştirdiği yer olarak kullanılmıştır. Beyaz kumaşla kapatılıp sahne tarafında iki tane kapısı vardı, oyuncular bu kapıdan sahneye girip çıkabilmiştir.

DIALOG-ŞARKI: Maske oyununun oynanma şeklinde müzik eşliğiyle dans esastır. Aslında iki parçadan oluşmuştur: Dans ve şarkı kısmı ile diyalogları içine alan tiyatro

kısımıdır. Maske oyununda canlandırılan şahısların bazılarının diyalogları yoktur. Diğerleri ise, hem diyaloglarla hem de dans ve hareketlerle oynarlar. Eskiden sadece erkekler maske takarak oynadığına göre kadınların diyalogları olmadığı tahmin edilmektedir. Diyaloglara baktığımız zaman özelliklerinin de bölgelere göre farklı olduğu anlaşılır: Örneğin Bongsan maske dansının diyaloglarında nazım şeklinde ısrar etmesine karşın Yangjube-olsandenoli ise günlük konuşma şeklini kullanmaktadır.

EŞLİK ALETLERİ (Çalgılar): Maske oyununun eşlik aleti olarak Piri iki tane, Haegim bir tane, bir taegim, Jangu bir tane ve davul bir tane kullanılır.

2.3. Kore maske oyununun teması

Kore maske oyunu, tema olarak genellikle günahkâr rahip, iflas eden soylu ve halkın yaşamını ele almıştır. Özetle şöyledir: Bir, kötü ruhları kovmak için yapılan resmi tören ve Güt. İki, günahkâr rahibe karşı hiciv. Üç, soyluya karşı hakaret. Dört, erkek ve kadınların çatışmaları. Beş, halkın gerçek hayatı ve kederi. Bu temalar, maske oyununun o zamandaki idari sınıfların gösterici ahlak değerini eleştirdiği halk oyunu olduğunu göstermektedir. Dünyanın her ülkesinde halk oyununun ortak olarak ele aldığı hiciv, latife, mi-zah unsuru taşımaktadır.

2.4. Kore maske oyununun oyuncular

Yi Hanedanının sonuna kadar oyuncular meslek olarak bunu oynamışlardır. Seul çevresinde birlikte oturmuşlar ve ülkenin her yerini dolaşarak oynamışlar. Fakat günümüze kadar devam etmekte olan maske oyunu ise, bazen çiftçilikle uğraşıp bazen sanatla ilgilenen amatör oyuncular tarafından aktarılmıştır. Huanhedeo adlı bölgede ise, tüccarlar da katılmıştır. Oyuncuların hepsi erkek idiler. Ancak kadınların maske oyununa katılmaları 20. yüzyılın başlangıcından itibaren.

2.5. Kore maske oyununun maskesi

Maske oyunu, oyuncuların maskeleriyle dramatik şahısları canlandırdıkları için maske mutlaka gereken bir unsurdur. Maskeler de bölgeye göre farklı 12 tür vardır ve bu türe

göre değişik yüz ifadeli maskeler kullanılır. Maskeler genellikle ağaç, kağıt ve sukabağıyla yapılır. Maskelerin rengi ise kırmızı, siyah, mavi, sarı veya kahverengi ve beyazdır. Bu renlerin anlamı ise halk inancı açısından açıklanır.

2.6. Kore maske oyunundaki dansın özelliği

Maske dansı oyunundaki dramatik unsuru ve maskenin verdiği yüz ifadelerin canlılığını vurgulamak rolünü oynar. Aynı zamanda fasılların sonunda oynanarak fasılları sonuçlandırır, estetik ve eğlenceli bir tad kadar. Dansların şekli oyun ve bölgeye göre değişir, fakat hareketlerin anlamı genelde şöyledir: Bir, savunma hareketi ve kötü ruhları kovmak için, askeri hareketler. İki, hasat bereketini dileyen tören ve çiftliğin taklidi hareketler. Üç, cinsel ilişkiyi taklit eden hareketler, Dört, çeşitli hayvan ve insanların hicivli taklidi. Beş, mahalle sakinlerinin birleşmeleri için edilen dans hareketler. Maskelerin inanç ve doğa taklidi niteliğinden sosyal ve estetik maskeye değiştiği gibi dans da aynı şekilde değişmiştir. Doğa taklidi, çiftlik, cinsel ilişki, kötü ruhları kovmak gibi şamanizm nitelikli hareketinden gittikçe mizahı ve halkın sanat anlayışını ele alan estetik hareketlere kadar gelişmiştir. Maske oyunundaki danslar cansız maskeleri canlandırarak oyuna estetik değer katmaktadır.

Günümüzde maske oyunu Avrupa'dan daha çok Asya ülkelerinde kalmış bir oyun çeşididir. Çin'de ise, maske oyunu geleneği tamamen kesilmiş durumdadır. Ancak Kore ve Japonya'da devam etmektedir. Japonya'nın maske oyunu olan Nohu ve Köken'in profesyonel oyuncular tarafından oynanan sahne tiyatrosu olmasına karşın Kore maske oyunu ise, meydan oyunu niteliğinde başlayıp gelişmiştir. Aynı zaman da halk tarafından oynanan halk oyunudur.

3. TÜRKİYE'DEKİ ORTAOYUNU İLE KORE'NİN MASKE OYUNU ARASINDAKİ BENZERLİKLER

3.1. Tema

Türkiye'deki ortaoyunu ile Kore maske

oyunu arasında tema bakımından benzerlikler bulmamız mümkündür. İkisi de gerçek olaylar, çağlarının olaylarını, görenek, gelenek ve törelerini, günlük yaşamın, çeşitli eğilimlerini yansıtmaktadır.

Ortaoyunu çok evlilik, mahallenin huzurunu kaçıran, namusuna dokunan, eve erkek alan kadınlar, mahalle baskınları, huzur kaçıran zorbalar, beceriksiz doktorlar, beceriksiz sokak yazıcıları, çeşitli uğraşların sergilenmesi, görevini kötüye kullanan görevliler, mahalle imamı gibi konuları işleyip eleştirmiştir. Kore maske oyunu da günahkâr rahiplerin gayri ahlaki hayatları, iflas eden zenginler, namuslu soylu kadının gizli aşkı gibi konularıyla toplumu mizahla eleştirmiştir. Bunların ikisi de halk oyunu olarak adalatazılığa, yukarı toplumsal sınıfa, softalığa, ikiyüzlülüğe karşı çıkan halkın mücadelesini göstermektedir. Aynı zamanda halkın sağduyusunun temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2. Kişileştirme

İki oyun için de kişilerin dış görünüşleri önemlidir. Bunun başında giyim kuşam gelir. Oyunlarda belli kişiler hep belirli biçimde giyinirler. Bu kılık, giyim kuşam, kişinin geldiği yerin, toplumsal sınıfının çıktığı yerin yöresel özelliklerini taşır. Ayrıca o kişinin alışkanlıklarını, uğraşını, özelliklerini de belirtir. Kore maske oyunu ise maske ile onun özelliğini belirtir.

Kişilerin belli olaylar karşısında davranışları, tepkileri, tavırları da kişilerin özelliklerini belirtir. Bu davranışlar kişilerin tip olmasına göre önceden kullanılmış, basmakalıplaştırılmıştır.

3.3. Sahne yapısı

Ortaoyunu ve maske oyunu, ikisi de yuvarlak, çepeçevre seyircilerle kuşatılmış bir alanda oynanır. Ortaoyununun oynadığı yerde sandık odası vardır. Burada oyuncuların giyim kuşamları bulunur. Maske oyununda, sandık odası beyaz kumaşla kurulurdu. Buradan oyuncular oyun yerine girip çıkarlar. Bunun dışında çalgıların bulunduğu yer ve kapı var. Oyun yeri olan meydan var.

3.4. Dil ve dialog yapısı

İki oyunun başlıca özelliğinin bir halk güldürüsü olmasıdır. Güldürücülük ikiye ayrılır. Dilin dışında kalan güldürücülük ile dilin kendisinin güldürücülüğü. Bu oyunlarda seyircinin gülmesini tersinleme (ironie) ile mizah yoluyla sağlamıştır. Bu tersinleme ile seyirci bir üstünlük duygusuna kapılır. Ayrıca bu oyunlar, toplumu eleştirirken mizahı kullanırlar.

3.5. Diğer özellikler

Kore maske oyunu ve Türk ortaoyunu ikisi de gerek anlatım araçları, gerek seyirci ile oyuncu alışverişi bakımından 'göstermecî tiyatro' niteliğini taşımıştır. Aynı zamanda 'açık biçim' üslubundadır. Açık biçim esnek, oynak, değişkendir. Parçalar, öğeler yer değiştirebilir, kimi kez sonsuz sayıda olanaklar verir. Seyirci, dinleyici okuyucu kendisine sunulan bu çok yönlülük içinde seçimler yapabilir, sanki ikinci bir yaratıcı olur. Bu yüzden bu iki tür oyunda her şeyden önce seyircilerinin kimler olduğu ile yakından ilgilidir. Ve oyunun yeri, zamanı, takvimdeki günün anlamı gibi çeşitli öğeler, günlük konular oyunun bütününtü etkileyebilir.

Ortaoyununda ve Kore maske oyununda commedia dell'arte'ye benzediğini söylememiz mümkün değildir. Ortaoyunu için bu ilişki doğrudan doğruya Venedik ve Cenevizliler yoluyla geldiğini söyleyenler olmuştur. Fakat Kore maske oyunu için bunlarla ilişki olmadığı söylenilir.

3. SONUÇ

Yukarıda Türk ve Kore halkının oyunlarından milli oyun diyebildiğimiz iki oyunu inceledik. Batı tiyatrosunun dram anlayışından değil, Doğu tiyatrosu tavrı ve üslubuna uygun bir şekilde gelişen iki oyunun ortak noktasını bulduk. Doğu tiyatrosu'nun tavrı ise, oyunculuk gibi seyirlik olanaklarıyla gelişmiştir. Daha sonra bunlar dünyanın her yerinde olduğu gibi Batı tiyatrosunun benimsemesiyle gitgide silinmiş, günümüzde ortadan kalkmıştır.

Ne var ki, doğu ülkeleri kendi gelenekleri ve sanat anlayışları koruyamazken Batı, ar-

tık doğuya gözlerini dikmiş durumdadır. Batı, Doğu Tiyatrosunun bütüncül tiyatro anlayışına olan yakınlığına göz dikmiştir. Ancak bütün bunları düşündüğümüz zaman bunun evsahipliğinin yeri değiştiği aklımıza gelmektedir. Dramatik sanatın gelişmesinde ne kadar batılılaşmanın önemli etken olsa da kendi gelenekimizi korumamız gerekir. Ayrıca Batı tiyatrosunun sanat anlayışını sadece taklit şeklinde değil, yeniden yaratma şeklinde hazmetmemiz gerekir.

Bu çalışma vesilesiyle gittikçe seyirci tarafından unutulmaya yüz tutan geleneksel tiyatrolarımızı bir kez olsun hatırlatmak istedim. Ayrıca aralarında benzerlikler bulunan iki oyunu mukayese etmekle Kore ve Türkiye'nin kültür benzerliğini ortaya koymak istedim. Her ne kadar ortaoyununda Yakın Doğu bolluk törenlerinin bir kalıntısı olsa bile, temelinde Orta Asya'dan gelen öğeler bulunmaktadır. Yukarıda incelediğimiz iki oyunun ortak noktalarının nedenini Orta Asya kökenliğinden bulamamak bile, Doğu Tiyatrosu anlayışını bulmamız mümkündür.

Bu çalışma belki eksik kalmış olabilir, ama bir başlangıç noktası olarak Türkiye ve Kore arasında bulunan kültür ve sanatın benzerlikleri bulmaya bir adım atılmıştır.

NOTLAR

1. Koreo ve Yi Hanedanı zamanında çok gelişen Kore'nin geleneksel maske oyununun bir türü.

KAYNAKÇA AND, METİN

- Türk Tiyatrosu Evreleri.
Ankara, 1983: Turhan Kitabevi.
Geleneksel Türk Tiyatrosu.
İstanbul, 1985: İnkılap Kitabevi.
Guan, younghı
Kore'nin Geleneksel Kültürü.
(Hangugui Jeontongmunhua), 1988
Hanrim Üniversitesi Asya Kültürü Araştırma
Enstitüsü, 1988
TÜRKMEN, Nihal
Ortaoyunu.
İstanbul, 1991: M.E.B
YİM, Dongkeon
Gameongık, sesipungsook.
Seul: Folklore Kurumu, 1990.